

A PATRIÓTA GAZDASÁG- STRATÉGIA ELMÉLETE

GYÖRGY LÁSZLÓ - SANTO MARTIN

Tanulmányunk öt elméleti pilléren keresztül mutatja be, hogyan alapozható meg tudományosan a *patrióta gazdaságstratégia*. Ennek eszközei az öt fő közgazdaságtani elmélet mentén a következő: 1) a hazai értékteremtés védelme (fiziokratizmus), 2) a stratégiai világpiacon kapcsolódás főként hazai vállalatokon keresztül (merkantilizmus), 3) a piaci racionalitás és humántőke (gazdasági liberalizmus), 4) anticiklikus stabilizáció (keynesianizmus) és 5) a társadalmi egyensúly megteremtése (strukturálisizmus). Végig szem előtt tartjuk, hogy gazdaságstratégiai eszköztárát minden országnak a saját adottságaihoz igazítottan szabadon kell alkalmaznia.

ELMÉLETI BEVEZETÉS

A gazdaságtörténetet vizsgáló tudósok egymásra épülő iskolája – Polányi Károly, Dani Rodrik és újabban Frances Stewart – szerint a közgazdaságtudomány, a gazdaságpolitika és a globalizáció története egy inga mozgáshoz hasonlít: a társadalmak időről időre túllendülnek az egyik szélsőségből a másikba.¹ Egy adott korszakban a politika túl messzire mehet a szabadpiaci dereguláció, a pénzügyi liberalizáció vagy a globális nyitottság irányába; erre válaszul az inga visszalendül a nagyobb állami szerepvállalás, a társadalmi védelem és a nemzeti érdekek hangsúlyozása felé. A lényeg: nincs végleges egyensúlyi pont, a gazdaságpolitika folyamatosan az egyik túlzás korrigálásával halad a másik felé. Közgazdasági iskolájukat követve a célunk nem más, mint hogy a szélsőséges közgazdasági áramlatok kizárólagosságra törekvését megakadályozzuk és azoknak a társadalmi-gazdasági rendet veszélyeztető hatását megelőzzük, az ingát pedig a nyugvópontja felé tereljük.

Ez az ingamozgás összetettebb, mint első pillantásra látszik: egyszerre zajlik ideológiai és térbeli síkon, egymással szoros kölcsönhatásban. A globalizáció évtizedei alatt a térbeli terjeszkedés (globalizmus) elválaszthatatlan volt az ideológiai végtől, a mindent átszövő piaci deregulációtól. A folyamatot szokás szuperkapitalizmusnak vagy hiperglobalizációnak is nevezni, amely a piacok mindenhatóságába vetett hitet erősítette a közgazdaságtudomány fősodrában. A szuperkapitalizmus igazságtalanságai, az országokon belül és

¹ Karl POLÁNYI: *The Great Transformation. The Political and Economic Origins of Our Time*. Farrar & Rinehart, New York, 1944.; Dani RODRIK: *The Paradoxes of the Successful State*. *European Economic Review*, 1997/3–5. és Frances STEWART: *Power and Progress. The Swing of the Pendulum*. *Journal of Human Development and Capabilities*, 2010/3.

országok között is növekvő egyenlőtlenségek, a hatalmas tőkekoncentrációk, a kapuőrplatformok megjelenése és az adóoptimalizációs technikák terjedése az új közgazdasági gondolkodás (*new economic thinking*) keretében a baloldali, strukturalista, neomarxista megközelítés irányába lökte el az ingát, ami megmutatkozik a bölcsészkarokon és a fejlődésgazdaságtani kurzusokon belül a kritikai iskola erősödésben, ahogy a nemzetközi politikai gazdaságtani kurzusok témaválasztásában is. Noha a tudomány mindig sokkal cizelláltabb annál, hogysem a tudósok magukra vehessenek bármilyen általánosítást, a politikai döntéseket előkészítő műhelyekben sokkal inkább tetten érhetők a fősodort meghatározó irányzatok.

A probléma ideológiai vetületén túl térbeli (globalitás *versus* lokalitás) síkjára világít rá, hogy a 21. század geopolitikai átrendeződése és a globális ellátási láncok töredezése alapjaiban írta felül a gazdaságfejlesztésről alkotott korábbi konszenzust. Míg a hidegháborút követő évtizedek a feltétlen integráció és a „történelem vége” illúziójában teltek, a közelmúlt válságsorozata – a 2008-as pénzügyi összeomlástól a világvárványon át a fegyveres konfliktusokig – kendőzetlen őszinteséggel tárta fel a nemzetállami cselekvőképesség sérülékenységét és a világgazdaságon belüli egyenlőtlenségeket. Ebben az új korszakban a gazdasági siker definíciója megváltozott: a pusztán növekedési ráták mechanikus hajszolása helyett a reziliencia és a stratégiai autonómia vált a fenntartható fejlődés kulcsává. Jól látható, hogy a 21. században ezt az ideológiai küzdelmet (piac kontra állam) egy új, mindent felülíró dimenzió, a térbeli átrendeződés keresztezi. A gazdaságpolitikai inga ugyanis egyszerre mozog ideológiai (a deregulációtól az állami beavatkozás felé) és térbeli síkon (a határtalan globalizmustól a lokalitás és a nemzeti szuverenitás felé). Így a neoliberalizmus korszaka nemcsak a piacok felszabadítását jelentette, hanem a tér „eltörlését” is; a patrióta fordulat ellenben a helyi érdekek és a fizikai valóság (lokalitás) primátusát szándékozik visszaállítani, de az új értelmezési keret nem megfelelő használata az autarkiaira törekvés csapdáját idézheti elő. Ahogy azt az IMF blokkosodásról, tudományos nevén „geoökonómiai fragmentációról” szóló kutatásai is visszaigazolják, a világgazdaság működési logikája alapjaiban íródik át. A korábbi évtizedek kizárólagos költséghatékonysági versenyét – ahol mindig a legolcsóbb forrás nyert – felülírta az ellátásbiztonság imperatívusza. A biztonság és a reziliencia immár nem választható opció, hanem a fenntartható működés előfeltétele, még ha ez rövid távon akár a hatékonyság részleges feláldozásával is jár.²

a 21. század geopolitikai átrendeződésének gazdaságfejlesztési következményei

Nemzeti adottságokhoz igazodó patrióta egyensúly

Az elmúlt évek válságai rávilágítottak arra az evidenciára, amit mi, patrióta gondolkodók a fősodorról szemben mindig is képviseltünk: a gazdasági szuverenitás nem egy elvont politikai cél, hanem a sikeres felzárkózás megkerülhetetlen fundamentuma. Ez érvényes függetlenül az alkalmazott intézményi megoldásoktól, a dereguláció és az állami beavatkozás arányától vagy a globalitás és lokalitás közötti választástól, amelyet minden országnak a saját adottságaihoz (mértéthez, földrajzi elhelyezkedéséhez, gazdaságszerkezetéhez, világgazdaságba való beágyazottságához, kultúrájához, intézményrendszeréhez, makrogazdasági paramétereikhez) igazítottan kell alkalmaznia.

Mindez összhangban van az összehasonlító politikai gazdaságtan axiómájával, vagyis hogy nem létezik egyetlen, mindenki számára üdvözítő „egyenrecept” a fejlődésre; a mechanikus intézményi másolás (*institutional mimicry*) eddig mindenhol kudarcot vallott. A sikeres fejlett országok – legyenek skandináv jóléti államok, kelet-ázsiai fejlesztő államok vagy a német típusú szociális piacgazdaság – mind megtalálták a saját útjukat, de közös bennük egy alapvető

2 Shekhar AIYAR és ts.: *Geoeconomic Fragmentation and the Future of Multilateralism*. IMF Staff Discussion Note SDN/2023/001. International Monetary Fund, Washington, 2023. és Gita GOPINATH és ts.: *Changing Global Linkages: A New Cold War? IMF Working Papers*, 2024/április.

Teremtő erő –

A *Dolgozó ember* című szoborsorozat egyike Milwaukeeban (Wisconsin) (Wikimedia Commons)

vonás: a stratégiai gazdasági autonómia fenntartása, vagyis a képesség arra, hogy a globális gazdasági folyamatokhoz saját nemzeti érdekeik és feltételeik szerint kapcsolódjanak. A magyar közgazdasági diskurzus ezt – Széchenyi István nyomán – találóan magabíró képességnek nevezi olyan gazdasági önállóságot jelölve, amely nem az autarkiót, hanem a tudatos, szelektív és stratégiai nyitottságot jelenti.

E tanulmány tudományos megalapozottságot kíván nyújtani egy olyan gazdaságstratégiahoz, amely a szuverenitást, a rezilienciát és az önállóságot helyezi középpontba. A szintézis a fejlesztés-gazdaságtanra, az intézményi elméletre és az összehasonlító politikai gazdaságtanra támaszkodva teremti meg

a szigorú elméleti alapokat. Vagyis az a célunk, hogy lefektessünk egy olyan elméleti keretet, amely a közgazdaságtudományi és a gazdaságpolitikai gondolkodást mindenkor az inga egyensúlya felé tereli: egy olyan „menüt” kínál, az elméleti irányzatok olyan szintézisére törekszik, amellyel a szélsőségek elkerülhetők, a döntések pedig észszerűen – az aktuális kihívásokhoz illeszkedő eszközöket választva – a jólét fenntartható növekedésére irányulhatnak. Célunk, hogy elkerüljük a piaci fundamentalizmus társadalomromboló hatását, ugyanakkor ne essünk át a neomarxizmus piac- és tőkeellenes szélsőségébe sem, a térbeli dimenziót vizsgálva pedig elkerüljük a hiperglobalizáció lokálitásmegsemmisítő térhódítását és a bezárkózást, vagyis az autarkiába süllyedést – ehelyett egy pragmatikus, nemzeti érdekvezérelt szintézist alkossunk.

A patrióta gazdaságstratégia kifejezés első hallásra ideológiai konstrukciónak tűnhet, holott lényege a közgazdaságtudomány egyik legrégebbi felismerésére vezethető vissza: a nemzetek gazdasági fejlődése nem követhet egyetlen univerzális receptet. Ahogy Friedrich List már 1841-ben megfogalmazta, a „kozmpopolita közgazdaságtan” – amely egyetlen optimális modellt hirdet – figyelmen kívül hagyja, hogy a különböző fejlettségi szinten álló országoknak különböző eszközökre van szükségük.

A szuverenitás–demokrácia–globalizáció trilemma

Mielőtt rátérnénk a patrióta gazdaságstratégia konkrét eszköztárának (az öt pillérnek) a kifejtésére, meg kell értenünk azt a szigorú keretrendszert, amelyben ma egy nemzetállam mozoghat. Fontos látnunk, hogy a gazdaságpolitikai mozgástér nem végtelen, és a globalizáció jelenlegi fázisában kőkemény választási kényszer előtt állunk. Ezt a választási kényszert a közgazdaságtan „lehetetlen hármassága” írja le a legpontosabban, amely tudományosan igazolja, miért szükségszerű a szuverenitás visszacszerzése a demokratikus társadalmi rend megőrzése érdekében.

A gazdaságpolitikai mozgástér megértéséhez Dani Rodrik alapvető műve kínálja a legátfogóbb keretet.³ Az általa leírt politikai trilemma szerint a nemzetek nem törekedhetnek egyidejűleg a hiperglobalizációra, a nemzeti szuverenitásra és a demokratikus politikára – a háromból csak kettő valósítható meg egyszerre. A háború utáni Bretton Woods-i kompromisszum a demokráciát és a szuverenitást választotta, miközben korlátozta a globalizációt, lehetővé téve azt, amit Rodrik „vegyes gazdasági modellnek” nevez, és amely példátlan jólétet hozott az 1945–1973 közötti időszakban. A Bretton Woods-i kompromisszum felbomlása az 1970-es években – a Nixon-sokk (1971) és az olajválságok nyomán – azonban új korszakot nyitott. Rodrik értelmezésében a fejlett országok fokozatosan a hiperglobalizáció irányába mozdultak el, feladva a tőkemozgások kontrollját és korlátozva a nemzeti gazdaságpolitikai mozgástérét. Ez a folyamat élezte ki a trilemmát jelenlegi formájára: a demokratikus kormányok mozgástere beszűkült, így egyre nagyobb kihívást jelent az állampolgári érdekek védelme a globális piacok könyörtelen logikájával szemben. E diagnózis eszmetörténeti hátterét Quinn Slobodian *Globalisták* című munkája tárja fel, aki a szuverenitásvesztést nem pusztán véletlen mellékhatásként, hanem tudatos intézményi építkezésként írja le.⁴ Slobodian érvelése szerint a neoliberalizmus célja nem a piacok felszabadítása, hanem azok „beburkolása” (*encasement*) volt a nemzetközi szerződésekkel, hogy megvédjék a tőkeérdekeket a nemzeti demokráciák kiszámíthatatlan, újraelosztó döntéseitől. A rendszer mai válságát elemezve pedig Helen Thompson mutat ár, hogy az olcsó orosz energiára, a kínai gyártókapacitásra és az amerikai biztonsági garanciára épülő globalizáció rendszerszintű összeomlása kényszeríti ki a nemzetállamoktól a stratégiai autonómia visszaszerzését.⁵

pragmatikus
nemzeti
szintézis

3 Dani RODRIK: *The Globalization Paradox. Democracy and the Future of the World Economy*. W. W. Norton, New York, 2011.

4 Quinn SLOBODIAN: *Globalists. The End of Empire and the Birth of Neoliberalism*. Harvard U. P., Cambridge, 2018.

5 Helen THOMPSON: *Disorder. Hard Times in the 21st Century*. Oxford U. P., Oxford, 2022.

Munkás nemzet –

Mead Schaeffer
Olajfúrás (1946)
 és *Telefonszerelő* (1948)
 című képei
 (*The Saturday Evening Post*)

John Ruggie 1982-es alapvető tanulmánya adja az elméleti architektúrát ehhez a kompromisszumhoz.⁶ Ruggie „beágyazott liberalizmusa” írja le a háború utáni gazdasági rendet: „a ’30-as évek nacionalizmusával ellentétben multilaterális jellegű; az aranystandard és a szabadkereskedelem liberalizmusával ellentétben multilateralizmusa a hazai intervencionizmuson alapul”. Ez a kompromisszum tette lehetővé a jóléti államok kiépítését anélkül, hogy a nemzetközi gazdasági együttműködés felbomlott volna. Ha-Joon Chang 2002-es könyve, nem mellesleg a 2003-as Gunnar Myrdal-díj nyertese, döntő történelmi bizonyítékokat szolgáltat.⁷ Chang bemutatja, hogy Nagy-Britannia, az Egyesült Államok, Németország és Japán egyaránt aktivista iparpolitikát, kereskedelempolitikát és technológiapolitikát alkalmazott a fejlődési időszakában (magas vámokat, stratégiai támogatásokat, technológiaszerzést), mégis megtagadják ugyanezeket az eszközöket a fejlődő országoktól a „washingtoni konszenzus” receptjein keresztül. A Friedrich Listtől kölcsönzött metaforája lesújtó: azok a nemzetek, amelyek védelemmel érték el az ipari fölényüket, „kirúgják maguk alól a létrát” azzal, hogy szabadkereskedelmet hirdetnek mások számára.

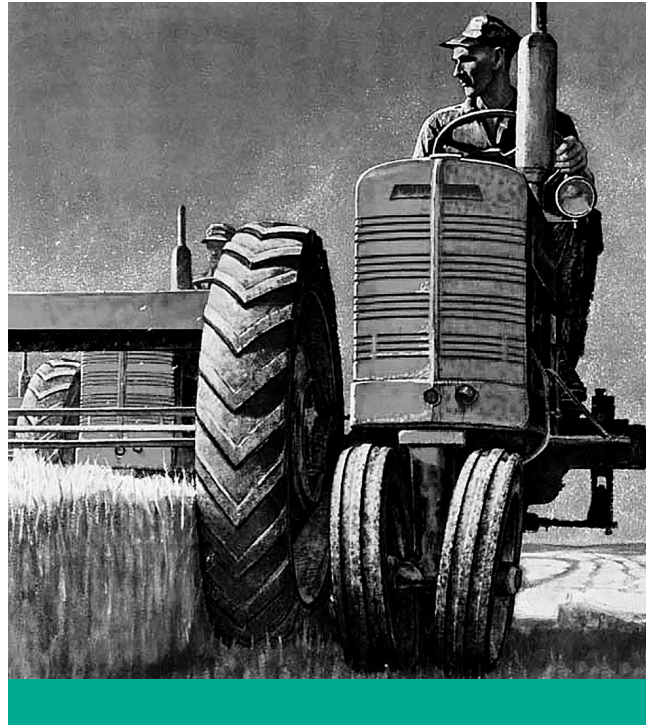
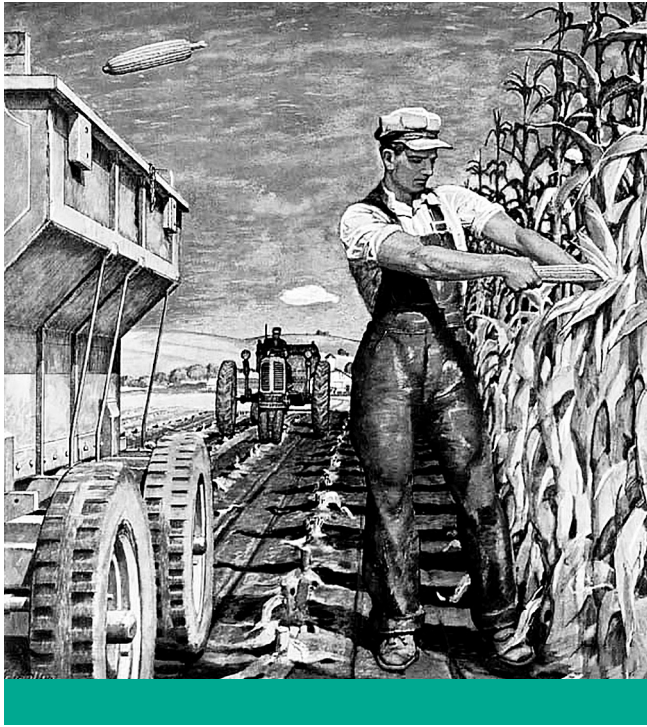
A trilemma tehát nem determinisztikus: az országok különböző módon navigálhatják. Peter Hall és David Soskice bizonyítja is, hogy többféle sikeres út létezik.⁸ A liberális piacgazdaságok (LME) és a koordinált piacgazdaságok (CME) közötti megkülönböztetésük azt mutatja, hogy az intézményi koherencia – és nem egyetlen modell követése – határozza meg a sikert. A különböző konfigurációk eltérő összehasonlító intézményi előnyöket generálnak: a CME-k az inkrementális innovációban és a magas minőségű gyártásban jeleskednek; az LME-k a radikális innovációban és a rugalmas piaci válaszokban. Rodrik legújabb munkáiban ezt az új irányt már „produktivizmusnak” nevezi, amely megközelítés meghaladja a neoliberalizmus piacmádatát és a hagyományos baloldal újraelosztás-fókuszát is: a patrióta stratégiával összhangban a jó minőségű munkahelyek és a termelői kapacitások helyi megteremtését helyezi a középpontba.⁹

⁶ John Gerard RUGGIE: International Regimes, Transactions, and Change. Embedded Liberalism in the Postwar Economic Order. *International Organization*, 1982/2.

⁷ Ha-Joon CHANG: *Kicking Away the Ladder. Development Strategy in Historical Perspective*. Anthem Press, London, 2002.

⁸ *Varieties of Capitalism. The Institutional Foundations of Comparative Advantage*. szerk. Peter A. HALL – David SOSKICE, Oxford U. P., Oxford, 2001.

⁹ Dani RODRIK: *An Industrial Policy for Good Jobs = A Modern Supply Side Economics Policy Proposal*. The Hamilton Project, Brookings Institution, Washington, 2022.

AZ ÖT PILLÉR: ELMÉLETI ALAPOK

Fizioteratizmus: a stratégiai erőforrások és a vagyon helyben tartása

Az első pillér a fizioteratizmus hagyományból merít, amely a hazai értékteremtés és a stratégiai szektorok védelmét hangsúlyozza. François Quesnay *Tableau économique* (1758) című műve, amelyet először XV. Lajos versailles-i magánnyomdájában nyomtattak ki, a közgazdaságtant rendszeres tudománnyá emelte. A *produit net* (nettó termék) fogalma, amely szerint a termelő szektorok valódi többletet generálnak, ma is releváns kérdéseket vet fel a gazdasági értékteremtés helyéről és módjáról.

Bár a fizioteratizmus hangsúly eredetileg a termőföldre összpontosult, központi felismerésük a 21. században is elemi erejű: a gazdaság nem virtuális tranzakciók sora, hanem fizikai alapokon nyugvó értékteremtés. A patrióta gazdaságpolitika olvasatában a „föld kincsei” ma már kiterjedtebb fogalmat takarnak: magukban foglalják az élelmiszert, az ivóvízbázist, az ökoszisztémát, az alapvető építőanyagokat, valamint a jövő iparágaihoz elengedhetetlen kritikus nyersanyagokat. Ahogy Guillaume Pitron rávilágít: a technológiai szuverenitás alapja a ritkaföld-fémek és ásványkincsek feletti rendelkezés, amelyek feletti kontroll elvesztése a 21. században már nem pusztán versenyhátrány, de közvetlen nemzetbiztonsági kockázat is.¹⁰ Ez a gondolkodás alapozza meg az élelmiszer-szuverenitás és a stratégiai iparágak védelmének modern elméleteit. Raj Patel és Philip McMichael tanulmányai teremtik meg ehhez az akadémiai keretet.¹¹ Az OECD 2024-es jelentése dokumentálja az újraparaszítási (*reshoring*) és a „barátságos partnerek felé irányuló” (*friend-shoring*) stratégiákat.¹² A Covid-19-válság és a geopolitikai feszültségek bebizonyították, hogy a túlzott nemzetközi ellátásilánc-függőség nemzetbiztonsági kockázat. A *reshoring* és a kritikus nyersanyagok hazai kontrollja tehát nem az autarkia felé való visszatérés, hanem a stratégiai kapacitások és a tudásbázis hazai megtartása – pontosan azt a gondolatot követve, amelyet a fizioteratizmus a föld esetében megfogalmaztak.

10 Guillaume PITRON: *The Rare Metals War. The Dark Side of Clean Energy and Digital Technologies*. Scribe Publications, London, 2020.

11 Raj PATEL: Food Sovereignty. *Journal of Peasant Studies*, 2009/3. és Philip MCMICHAEL: A Food Regime Genealogy. *Journal of Peasant Studies*, 2009/1.

12 Promoting Resilience and Preparedness in Supply Chains. *OECD Trade Policy Papers*. No. 286. OECD Publishing, Párizs, 2024.

Nemzeti munka –

Mead Schaeffer
Kukoricabetakarítás (1948)
és Őszi betakarítás (1950)
című képei
(*The Saturday Evening Post*)

Merkantilizmus: a hazai vállalatok megerősítése és stratégiai kapcsolódás a világpiachoz

A második pillér a merkantilista és neomerkantilista hagyományból merít, amelynek intellektuális keretét Friedrich List *A politikai gazdaságtan nemzeti rendszere* (1841) című alapműve adja.¹³ List felismerte, hogy a szabadkereskedelem abszolútizálása csak a már fejlett iparral rendelkező államoknak kedvez, ezért érvelt amellett, hogy a felzárkózó nemzeteknek fejlettségi szintjüktől függően különböző politikákra van szükségük. Az *infant industry* (csecsemőipar) ideiglenes, de határozott vámvédelme az egyetlen eszköz, amely lehetővé teszi a hazai vállalatoknak a méretgazdaságosság elérését és a technológiai tanulást.¹⁴

A modern közgazdaságtanban Paul Krugman 1986-ban szerkesztett kötete, valamint az egy évvel korábban publikált Brander–Spencer-modell szolgáltat elméleti igazolást.¹⁵ Ez a modell bizonyítja, hogy a globális oligopolisztikus iparágakban (ahol kevés a szereplő és magas a belépési küszöb) a célzott kormányzati beavatkozás képes a szuperprofitokat a külföldi versenytársaktól a hazai cégek felé terelni, növelve ezzel a nemzeti jólétet. Az elmélet gyakorlati működőképességét az ázsiai fejlesztési modellek empirikus bizonyítékai támasztják alá. Chalmers Johnson vezette be a bürokratikus-fejlesztő állam koncepcióját, míg Alice Amsden mutatta be, hogyan ért el sikert Dél-Korea azzal, hogy stratégiaiul „tévesen árazott” (*getting prices wrong*).¹⁶ Ez a tudatos piaceltérítés azt jelentette, hogy az állam szubvencionált hitelekkel és védővámokkal támogatta a csecsemőiparokat,

„láthatatlan kéz”
helyett
kockázatvállaló állam

miközben – és ez a stratégia kulcsa – szigorú exportteljesítmény-követelményeket rótt ki a támogatott vállalatokra. Amsden elemzése illusztrálja, hogy Korea az 1970-es években hajóépítésbe fektetett – egy iparágba, ahol semmilyen komparatív előnnyel nem rendelkezett. Ám a teljesítményhez kötött támogatásokkal 1990-re a világ vezető hajógyártójává vált, és hasonló utat járt be a félvezető- (Samsung) és az autó-

ipar (Hyundai). A fegyelmező mechanizmus kegyetlen volt, de hatékony: aki nem teljesített a világpiacon, az elveszítette az állami támogatást.

A 21. századi patrióta stratégia azonban túllép a klasszikus iparvédelmen, és a *go global* elvét a technológiai és digitális térre is kiterjeszti. Mariana Mazzucato pedig bizonyítja, hogy az olyan technológiai áttörések mögött, mint az internet vagy a biotechnológia, nem a piac „láthatatlan keze”, hanem a „kockázatvállaló állam” irányító karja állt.¹⁷ Az állam itt túllép a piaci kudarcok korrekcióján: víziót alkot s piacot teremt. Ha pedig az állam szerepet vállal a technológiai piacok megteremtésében, akkor a 21. század legfontosabb erőforrásának védelme is stratégiai kötelessége. A patrióta gazdaságpolitika lényege itt a kettős mozgás: kifelé bátor, államilag koordinált exportoffenzíva a globális réspiácok „letámadására”, befelé pedig a hazai gazdasági szuverenitás védelme az új típusú monopóliumokkal szemben. A mai kor protekcionizmusa ugyanis a vámok mellett immár a platformgazdaság és az adatvagyon feletti rendelkezés szigorú szabályozását is magában foglalja. Shoshana Zuboff figyelmeztet rá, hogy az adat vált a legértékesebb nyersanyaggá.¹⁸ Ennek nemzeti joghatóság alatt tartása, a digitális gyarmatosítás elkerülése és a hazai digitális ökoszisztéma preferálása a klasszikus merkantilista piacvédelem modern megfelelője. A *go global* jelszó tehát ma azt jelenti: képesnek lenni a hazai hozzáadott érték exportjára, miközben megvédjük a fizikai és a digitális határainkat.

13 Friedrich LIST: *Das nationale System der politischen Ökonomie*. Klett-Cotta, Stuttgart, 1841.

14 Eric HELLEINER: *The Neomercantilists. A Global Intellectual History*. Cornell U. P., Ithaca, 2021.

15 *Strategic Trade Policy and the New International Economics*. szerk. Paul R. KRUGMAN, MIT Press Cambridge, 1986. és James A. BRANDER – Barbara J. SPENCER: *Export Subsidies and International Market Share Rivalry. Journal of International Economics*, 1985/1–2.

16 Chalmers JOHNSON: *MITI and the Japanese Miracle. The Growth of Industrial Policy, 1925–1975*. Stanford U. P., Stanford, 1982. és Alice H. AMSDEN: *Asia's Next Giant. South Korea and Late Industrialization*. Oxford U. P., New York, 1989.

17 Mariana MAZZUCATO: *The Entrepreneurial State. Debunking Public vs. Private Sector Myths*. Anthem Press, London, 2013.

18 Shoshana ZUBOFF: *The Age of Surveillance Capitalism. The Fight for a Human Future at the New Frontier of Power*. Public Affairs, New York, 2019.

Gazdasági liberalizmus: piaci racionalitás és humántőke

A harmadik pillér a klasszikus és neoklasszikus liberális hagyomány azon elemére épít, amely a valódi versenyt és az emberi tőkébe való befektetést tekinti a hatékonyság motorjának. Az intellektuális alapokat Adam Smith *Vizsgálódás a nemzetek jólétének természetéről és okairól* (1776) című műve teremtette meg.¹⁹ Fontos azonban hangsúlyozni, hogy Smith nem a korlátlan *laissez-faire* és a nagyvállalati érdekek, hanem a fogyasztó és a tisztességes piaci verseny feltétlen híve volt; határozottan fellépett a monopóliumok és az összejátszások ellen!

A modern patrióta gazdaságpolitika olvasatában a *keep rational* elv a versenypiaci feltételek kérlelhetetlen érvényesítését jelenti. A New York University professzora, Thomas Philippon 2019-ben írott könyvében rámutat, hogy a szabadpiac legnagyobb ellensége ma nem az állam, sokkal inkább a járadékvádászat (*rent-seeking*).²⁰ Amikor domináns piaci szereplők a politikai lobbijüket vagy a monopolhelyzetüket használják extraprofit szerzésére innováció helyett, az nemcsak a termelékenységet fojtja meg, de indokolatlan áremelkedést is generál, végső soron a fogyasztót károsítja meg. Ezen a ponton válik el élesen a patrióta gondolkodás a baloldali vagy neomarxista megközelítéstől: mi nem a piacot akarjuk korlátozni az állam javára, hanem a *tisztességes* piacot kívánjuk megvédeni a torzult erőfölénnytől. A patrióta nem a monopóliumok barátja, hanem a nemzeti teljesítményé; a verseny pedig az a tér, amelyben a nemzeti bajnokok megedződnek. A stratégia célja ezért a járadékok kialakulásának megakadályozása erős, független versenyhivatali fellépéssel, valamint a kínálati verseny élénkítése az árak megfékezése érdekében. Amennyiben a „tökéletes verseny” feltételei sérülnek, az állam legitim eszköze a nem teljesítményalapú, járadékjellegű profitok megadóztatása.

A piaci racionalitás azonban a szabályozáson túl minőségi munkaerőt is követel. A humántőke-elmélet központi jelentőségű, hiszen a versenyképesség végső forrása a tudás. Gary Becker *Humántőke* (1964) című munkája teremtette meg azt a keretet, amely az oktatást tőkebefektetésként kezeli – Becker 1992-ben Nobel-díjat kapott ezért.²¹ Mindehhez Theodore Schultz és Jacob Mincer kiegészítő elméleti alapokat nyújtanak.²²

A tudásalapú versenyhez elengedhetetlen a technológia adaptációja is. Wesley Cohen és Daniel Levinthal fogalmazza meg azt a döntő felismerést, hogy a tudás-tovagyűrűzéshez (*spillover*) előzetes kapcsolódó tudás, azaz „felszívókapesség” szükséges.²³ Ezt a gyakorlatban a német duális szakképzési rendszer (*Duales Ausbildungssystem*) példázza a legjobban: az Eurydice-adatok szerint a fiatalok fele kezd el valamilyen duális szakképzést, összesen mintegy 327 államilag elismert szakmában. Ez a rendszer biztosítja, hogy a munkaerő ne az alacsony bérekkel, hanem a magas termelékenységgel versenyezzen a globális piacon – ahogy azt Németország alacsony ifúsági munkanélküliségi adatai is igazolják válságok idején. Miközben a duális szakképzés az élvonalbeli technológiák adaptációját segíti elő azon keresztül, hogy összekapcsolja az azokat alkalmazó vállalatokat a szakképzéssel, és így gyors és rugalmas alkalmazkodást eredményez a szakképzésben, az egyetemi rendszerek feladata, hogy egy nemzet részt tudjon venni az élvonalbeli technológiák fejlesztésében, a kísérletezésben és bizonyos területeken a korai technológiai adaptáción keresztül a gazdaság kitörési pontjainak megerősítésében, hogy aztán rést ütve a világgazdaságban vagy új piacokat teremtvén, és mint kés a vajban haladva, a nemzetgazdaság számára előkészítse a neomerkantilista terjeszkedést.

a tisztességesen
működő piacot
meg kell védeni

19 Adam SMITH: *An Inquiry into the Nature and Causes of the Wealth of Nations*. W. Strahan & T. Cadell, London, 1776.

20 Thomas PHILIPPON: *The Great Reversal. How America Gave Up on Free Markets*. Harvard U. P., Cambridge, 2019.

21 Gary S. BECKER: *Human Capital. A Theoretical and Empirical Analysis, with Special Reference to Education*. Columbia U. P., New York, 1964.

22 Theodore W. SCHULTZ: *Investment in Human Capital*. *American Economic Review*, 1961/1. és Jacob MINCER: *Schooling, Experience, and Earnings*. Columbia U. P., New York, 1974.

23 Wesley M. COHEN – Daniel A. LEVINTHAL: *Absorptive Capacity. A New Perspective on Learning and Innovation*. *Administrative Science Quarterly*, 1990/1.

Keynesianizmus: anticiklikus stabilizáció

A negyedik pillér a keynesiánus makroökonómia dinamikus, 21. századi kihívásokra hangolt alkalmazását jelenti. John Maynard Keynes *A foglalkoztatás, a kamat és a pénz általános elmélete* (1936) című könyve forradalmasította a gondolkodást azzal a felismeréssel, hogy válság idején az államnak nem szabad passzív maradnia.²⁴ A modern patrióta gazdaságstratégia azonban túllép a pusztán „tűzoltáson”: a válságkezelést a beruházások és a foglalkoztatás élénken tartására, valamint a tartós keresleti és kínálati egyensúlytalanságok korrekciójára használja.

A beavatkozás tudományos alapja szilárdabb, mint valaha. Az IMF bizonyította, hogy mély válságok idején a fiskális multiplikátorok a korábban hitt 0,5 helyett 1,6 körül alakulnak – vagyis minden elköltött állami egység másfélszeres növekedést generál.²⁵ Sőt, az IMF újabb kutatása azt is dokumentálta, hogy járványok és globális sokkok idején ezek a szorzók akár kétszeresek is lehetnek.²⁶ Ez igazolja a stratégiai állam szerepét: recesszióban, amikor a magántőke menekül, az államnak kell „stratégiai befektetőként” fellépnie a beruházási ráta magasán tartása érdekében.

A rendszer stabilitását az automatikus stabilizátorok és a tudatos munkahelyvédelem kettőse adja. Az OECD 2020-as elemzése szerint az automatikus mechanizmusok a jövedelmi sokkok 60 százalékát képesek elnyelni.²⁷ A patrióta stratégia azonban ezt aktív eszközökkel egészíti ki: a *Kurzarbeit* típusú munkahelymegőrző programok egyszerű segélyezés helyett a termelési kapacitás és a humántőke védelmét szolgálják. Az IMF 2021-ben publikált adatai szerint a német modell nélkül a munkanélküliség drámaian nőtt volna a Covid alatt.²⁸ A cél tehát kettős: a válság alatt megvédeni a munkahelyeket és a fizikai kapacitásokat, miközben az állami beruházásokkal és államilag támogatott magánberuházásokkal modernizálni a gazdaságot – így biztosítható, hogy az ország a válságból ne lépülve, hanem megerősödve, versenyképesebb kínálati oldallal lábáljon ki. Ez az elv összekapcsolódik Friedrich List ún. termelőerő-elméletével (*Produktionskraftentheorie*), amely hangsúlyozza, hogy a jólét forrása nem önmagában a csereérték, hanem a nemzet termelőerőinek (intézmények, épületek, infrastruktúra, technológia, ipar, kereskedelem, szellemi tőke) fejlesztése.

az államnak
stratégiai
szerepe van

Szociális piacgazdaság: a munka és a társadalom védelme

Az ötödik pillér a német ordoliberalis hagyomány és a modern kritikai gazdaságtan merész szintézise. A kiindulópontot a freiburgi iskola (Franz Böhm, Walter Eucken) adja, amely az 1930-as években leszögezte: a piacok nem légyeres térben működnek, hanem erkölcsi és intézményi kereteket igényelnek, amelyeket az államnak aktívan kell kialakítania. Alfred Müller-Armack *Gazdaságirányítás és piacgazdaság* (1947) című művében alkotta meg a „szociális piacgazdaság” fogalmát, „harmadik útként” a *laissez-faire* kapitalizmus és a tervgazdaság között.²⁹ Wilhelm Röpke *Emberséges gazdaság* (1960) című könyvében pedig azt hangsúlyozta, hogy a piaci verseny csak akkor szolgálja a közjót, ha erős szociális háló és társadalmi kohézió ellensúlyozza a romboló hatásait.³⁰

A 21. században azonban e keretek fenntartása új, radikálisabb eszközök követel. A patrióta stratégia a strukturalista felismerésekre építve a tőke

24 John Maynard KEYNES: *The General Theory of Employment, Interest and Money*. Macmillan, London, 1936.

25 Olivier J. BLANCHARDÉS – Daniel LEIGH: Growth Forecast Errors and Fiscal Multipliers. *IMF Working Paper* WP/13/01. International Monetary Fund, Washington, 2013.

26 Fiscal Multipliers During Pandemics. *IMF Working Paper* WP/22/149. International Monetary Fund. Washington, 2022.

27 Alessandro MARAVALLE – Lukasz RAWDANOWICZ: How Effective are Automatic Stabilisers in the OECD Countries? *OECD Economics Department Working Papers* No. 1635. OECD Publishing, Párizs, 2020.

28 Aiyar SHEKHAR és tsi.: The Effectiveness of Job-Retention Schemes. COVID-19 Evidence From the German States. *IMF Working Paper* WP/21/242. International Monetary Fund, Washington, 2021.

29 Alfred MÜLLER-ARMACK: *Wirtschaftslenkung und Marktwirtschaft*. Verlag für Wirtschaft und Sozialpolitik, Hamburg, 1947.

30 Wilhelm Röpke: *A Humane Economy. The Social Framework of the Free Market*. Henry Regnery, Chicago, 1960.

Gazdasági csoda –
A CDU szociális piacgazdasággal kapcsolatos választási plakátjai 1949-ben (Wikimedia Commons)

és a munka közötti történelmi egyensúlytalanság korrekcióját helyezi a középpontba. Thomas Piketty *A tőke a 21. században* (2013) című korszakalkotó művében empirikusan bizonyította, hogy szabályozatlan kapitalizmusban a tőkejövedelmek gyorsabban nőnek, mint a gazdaság egésze, amely dinamika beavatkozás nélkül a társadalmi szövetet szétfeszítő, fenntarthatatlan egyenlőtlenségekbe torkollik.³¹ Mivel ez a dinamika spontán piaci mechanizmusokkal nem fordítható vissza, a patrióta stratégia a munka értékének tudatos, állami eszközökkel történő növelését írja elő. Az agresszív minimálbér-politika ebben az értelemben több mint segély: valódi gazdaságfejlesztési eszköz, amely kikényszeríti a technológiai fejlesztést az alacsony hozzáadott értékű termelés helyett, és biztosítja, hogy a GDP növekedése a bérszínvonalban is tükröződjön. Ezzel párhuzamosan a nemzeti szuverenitás védelme megköveteli a centrum–periféria viszonyok újrendezését. Gabriel Zucman kutatásai rávilágítanak az adóparadicsomok nemzetromboló szerepére;³² a *keep balanced* elve ezért egy olyan „egyenlősítő államot” feltételez, amely megakadályozza a profit kivitelét, valamint biztosítja, hogy a megtermelt jövedelem a helyi társadalmat gazdagítsa, vagyis ott hasznosuljon újra, ahol keletkezett. A helybeli hasznosulás fontosságáról már Adam Smith is említést tett korábban hivatkozott korszakalkotó, tudományterületet megalapozó művében.

Ez a megközelítés tudományosan megalapozott: az IMF kutatása megdöntötte Arthur Okun „lyukas vödör” hipotézisét, és kimutatta, hogy az egyenlőtlenségek mérséklése és a fenntartható növekedés között nincs ellentmondás – sőt a méltányosabb elosztás a tartós növekedés feltétele.³³ Gøsta Esping-Andersen tipológiáját alapul véve a cél egy olyan rezsím, amelyben a piaci hatékonyság (ordoliberalizmus) és a társadalmi igazságosság (strukturális) kéz a kézben jár.³⁴

31 Thomas PIKETTY: *Capital in the 21st Century*. Harvard U. P., Cambridge, 2014.

32 Gabriel ZUCMAN: *The Hidden Wealth of Nations. The Scourge of Tax Havens*. University of Chicago Press, Chicago, 2015.

33 Jonathan D. OSTRY – Andrew BERG – Charalambos G. TSANGARIDES: *Redistribution, Inequality, and Growth*. IMF Staff Discussion Note SDN/14/02. International Monetary Fund, Washington, 2014.

34 Gøsta ESPING-ANDERSEN: *The Three Worlds of Welfare Capitalism*. Princeton U. P., Princeton, 1990.

MAGYARORSZÁG GAZDASÁGI HELYZETE

A fenti öt elméleti pillér nem csupán absztrakció; Magyarország 2010 utáni gazdaságtörténete laboratóriumként szolgál ezen elvek gyakorlati alkalmazhatóságára. A kiindulópont, azaz Magyarország helyzete 2010 körül jól illusztrálja azokat a strukturális csapdákat, amelyekből a patrióta fordulat kivezette az országot. 2010-re a külföldi tulajdonosok a bankrendszer kétharmadát, az energiaszektor hozzávetőleg 70 százalékát irányították, miközben a stratégiai szektorok – távközlés, kereskedelem, ipar – jelentős része szintén külföldi kézben volt.³⁵ A bruttó külső adósság 2002 és 2011 között közel 70 százalékponttal emelkedett, a GDP mintegy 140 százaléka közelébe, az ország *nettó* külső adóssága pedig – amely a valódi pénzügyi sérülékenységet mutatja – a GDP 50 százaléka fölött tetőzött.³⁶ Az ország egy gigantikus, mintegy 20 milliárd eurós (kb. 25,1 milliárd dolláros) IMF/EU/Világbank-mentőcsomagot kapott 2008 októberében. Ez a drámai kiszolgáltatottság tette egyértelművé, hogy a korábbi, kizárólag a külső forrásokra és a passzív piaci integrációra építő modell fenntarthatatlan, és radikális irányváltásra van szükség.

A patrióta gazdaságpolitika válasza a munka- és tudásalapú társadalom, a beruházásvezérelt gazdaság és a pénzügyi önrendelkezés megteremtése volt. A foglalkoztatási átalakulás figyelemre méltó: Magyarország foglalkoztatási rátája a 20–64 éves korosztályban 60 százalékról (2010) 81 százalék fölé (2024) emelkedett, ezzel pedig az uniós rangsor utolsó előtti helyéről az EU élmezőnyébe került.³⁷ Hasonló stratégiai visszavétel történt a pénzügyi szuverenitás terén is: a bankrendszer külföldi tulajdonhányada a 60 százalék feletti szintről (2010) nagyjából 40 százalékra csökkent (2020–23), az energiaszektorban pedig a külföldi szereplők bevételi részesedése 70 százalékról 50 százalék alá esett.³⁸ Mindez jelentősen csökkentette a külső sokkokkal szembeni sérülékenységet; az ország bruttó külső tartozásállománya a 2010 körüli csúcsról egy évtized leforgása alatt megfeleződött, miközben a külső finanszírozás szerkezete is átalakult: a rövid lejáratú, portfólió jellegű, devizában denominált adósságelemek aránya visszaszorult, és nőtt a hosszabb távú, termelő beruházásokhoz (FDI) kötődő források súlya.

A magyar gazdaság 2010 utáni átalakulásában tehát tisztán felismerhetők az öt pillér elemei: 1) a stratégiai szektorok (bankok, energia, kiskereskedelem, építésgazdaság) hazai tulajdonba vétele, az agrárium védelme a külföldi tulajdonnal szemben (emlékezzünk: *keep local*); 2) a magyar vállalatok globális terjeszkedésének támogatása és a gazdaságunk bekapcsolása a nemzetközi értékláncokba az exportorientált külföldi vállalkozások meghonosításával és a hazai vállalkozásokkal való összekapcsolásukkal (vö. *go global*); 3) a versenyképesség és a foglalkoztatás drámai növelése (azaz *keep rational*); 4) a hosszú távú keresleti és kínálati egyensúlytalanságokra irányuló és a válságot az átmeneti egyensúlytalanságok mentén anticiklikusan kezelő gazdaságpolitika, amely a Covid–19-válság alatt is magasan tartotta a beruházási rátát és a foglalkoztatást (azaz *keep moving*); 5) valamint a jövedelmek felzárkóztatása és a családtámogatási rendszer kiépítése, az árnyékgazdaságnak a legalitás és az adózás irányába terelése, a szektorális különadókön keresztül pedig a nagyvállalati adóoptimalizáció visszaszorítása (*keep balanced*). Ez a gyakorlati példa illusztrálja, hogyan működhet együtt az öt pillér egy koherens gazdaságstratégiában.

35 2022 *Investment Climate Statement: Hungary*. U. S. Department of State, Bureau of Economic, Energy, and Business Affairs, Washington, 2022.

36 *Improving Hungary's Debt Profile*. Magyar Nemzeti Bank, Bp. 2014.

37 *Employment and Activity by Sex and Age – Annual Data*. Eurostat Database, European Commission, Luxembourg, 2025.

38 2025 *Investment Climate Statement: Hungary*. U. S. Department of State, Bureau of Economic, Energy, and Business Affairs, Washington, 2025.

munka- és tudásalapú
társadalom, pénzügyi
önrendelkezés

Ludwig Erhard, a nyugatnémet gazdasági csoda atyja saját, *Jólétet mindenkinek* (1957) című könyvével (Bundesarchiv)

A FEJLESZTŐ ÁLLAM

A magyar példa bemutatása után jogosan merül fel a kérdés: vajon a patrióta gazdaságstratégia öt pillére csupán egyedi, magyar „különút”, vagy léteznek nemzetközi párhuzamok, amelyek megerősítik az elméleti keret érvényességét? Fontos látnunk, hogy amikor a stratégiai autonómia és az aktív állami szerepvállalás mellett érvelünk, valójában nem a fejlett világ gyakorlatával megyünk szembe, hanem annak tényleges – gyakran a neoliberais retorika mögé rejtett – működési logikáját alkalmazzuk, legyen szó a skandináv jóléti államokról vagy éppen a kelet-ázsiai tigrisekről. A különbség tehát nem az eszközökben, hanem azok nemzeti adottságokhoz igazított kombinációjában rejlik.

Állami fejlesztés –

Csúcsmodern városkép hirdetése Amerikában az '50-es évek közepén (Reddit)

Az akadémiai konszenzus, amelyet Shigeko Hayashi foglal össze, megerősíti, hogy „a fejlesztő állam modellje továbbra is hatékony fejlesztési stratégia a hidegháború utáni időszakban, sőt a globalizáció korában is”.³⁹ A sikeres országok intézményi koherenciát mutatnak – olyan politikákat, amelyek kiegészítik, nem pedig ellentmondanak egymásnak. Az öt pillér tehát nem mechanikus recept, hanem olyan eszköztár, amelyből minden ország a saját intézményi és történelmi hagyományaihoz illeszkedő kombinációt alakít ki. A skandináv *flexicurity*modell jól példázza ezt a koherenciát. Dánia „aranyhármasa” a rugalmas felvételi/elbocsátási szabályokat, a nagyvonalú munkanélküli-ellátásokat és a kötelező aktív munkaerőpiaci politikákat kombinálja. Kreiner és Svarer kutatása azonban rámutat, hogy a *flexicurity* önmagában nem bizonyult elegendőnek az 1970-es és ’80-as években – a sikerhez átfogó reformokra volt szükség, amelyek hangsúlyozták az álláskeresést és az átképzést.⁴⁰

A különböző modellek – skandináv, kelet-ázsiai, német szociális piacgazdaság – sikeres fejlesztése közös jellemzőket mutat: aktív állami koordináció, stratégiai humántőke-beruházás, politikai komplementaritások, rugalmasság biztonsági mechanizmusokkal és intézményi kapacitás a politikák hatékony végrehajtására.

NEMZETI GAZDASÁGSTRATÉGIA

Az akadémiai irodalom alátámasztja azt az alaptézist, hogy a sikeres fejlett országok stratégiai gazdasági autonómiát tartanak fenn. Az öt pillér – még egyszer: a fiziokrata *keep local*, a merkantilista *go global and protect local*, a liberális *keep rational*, a keynesiánus *keep moving* és a strukturalista-szociális *keep balanced* – a *koherens nemzeti gazdaságstratégia* egymást kiegészítő, szerves alkotóelemeit képviseli. Ahogy Ha-Joon Chang bemutatja, a mai fejlett országok pontosan azokkal az intervencionista politikákkal érték el jólétüket, amelyekről most másokat lebeszélnek. Ahogy Robert Wade megmutatja, a kelet-ázsiai siker a piacok és a stratégiai közigazgatás szinergiájából fakadt.⁴¹ És ahogy a modern egyenlőtlenségkutatások és az ordoliberalisok közös tanulsága mutatja: a piacoknak erős intézményi korlátokra és társadalmi ellensúlyokra van szükségük ahhoz, hogy a növekedés ne a társadalom szétszakadásához, hanem közös gyarapodáshoz vezessen. A patrióta gazdaságstratégia elméleti alapjai így jelentős és ellenőrzött akadémiai tekintélyen nyugszanak. A koncepció távol áll a pusztá ideológiai konstrukcióktól; sokkal inkább azt a felismerést tükrözi, amelyet a sikeres fejlett országok mindegyike – legyen szó skandináv, kelet-ázsiai vagy német modelltől – a gyakorlatban is alkalmazott: a fenntartható fejlődés stratégiai autonómiát követel. Tudományos és gazdaságfilozófiai érvelésünk szerint ez az inga nyugvópontja, amelyre mint egyensúlyra törekedni nem csupán lehetőség, hanem a felelős (gazdaság)politika kötelessége. A patrióta stratégia nem más, mint a józan ész visszatérése a gazdaságírányításba: egyensúly a globális erők és a nemzeti érdekek, a piac és az ember között. ■

a fenntartható fejlődés
stratégiai autonómiát követel

39 Shigeko HAYASHI: The Developmental State in the Era of Globalization: Beyond the Northeast Asian Model of Political Economy. *The Pacific Review*, 2010/1.

40 Claus Thustrup KREINER – Michael SVARER: Danish Flexicurity. Rights and Duties. *Journal of Economic Perspectives*, 2022/4.

41 Robert WADE: *Governing the Market. Economic Theory and the Role of Government in East Asian Industrialization*. Princeton U. P., Princeton, 1990.